

VÁGÓ ÁDÁM

A KÁRPÁT-MEDENCE ŐSI KINCSEI

A KŐKORTÓL
A HONFOGLALÁSIG

MAGYAR NEMZETI MÚZEUM

KOSSUTH KIADÓ

2. oldal
3. oldal
7. oldal
8–19. oldal
20–81. oldal
82–103. oldal
104–183. oldal
184–210. oldal
211–240. oldal
241–281. oldal
282–342. oldal
343–355. oldal
356–395. oldal
396–431. oldal
432–481. oldal
482–489. oldal
490–527. oldal
528. oldal

Csorba László előszava

Vágó Ádám ajánlása

Szenthe Gergely bevezetése

Őskőkor (Markó András)

Újkőkor és rézkor (Raczky Pál)

Újkőkor

Rézkor

Bronzkor (V. Szabó Gábor)

Vaskor (B Szöllősi Szilvia–Ďurkovič Éva)

Hallstatt-kor

Preszkíták és szkíták

Kelták

Római kor

Rómaiak (Mráv Zsolt)

Szarmaták (Istvánovits Eszter)

Hun kor (Rácz Zsófia–Szenthe Gergely)

Germánok (Koncz István–Rácz Zsófia)

Avar kor

Avarok (Szenthe Gergely)

Karoling-kor (Szőke Béla Miklós)

Honfoglalók (Bollók Ádám)

Ajánlott irodalom

BEVEZETŐ GONDOLATOK EGY RÉGÉSZ TOLLÁBÓL

Egy máig példa nélkül álló vállalkozás eredményét tartja kezében az olvasó. A kötet a Kr. e. 800 000-tól, a Kárpát-medencei őskőkor kezdetétől a Kr. u. 10. századig, a magyar honfoglalás koráig terjedő időszak régészeti emlékeit mutatja be. A régi ember életéről a római kortól máig tartó, szinte jelentéktelenül rövid időszak kivételével csak a régészeti források alapján alkothatunk képet. Mi több, az írott források szűkössége miatt Kárpát-medencei történelmi ismereteink a Magyar Királyság létrejöttéig jobbra népszekekre, egy-egy, megemlézésre méltónak ítélt eseményre korlátozódnak. A térség múzeumaiban a 19. század óta gyarapodó régészeti hagyatéka tehát tudásunk elsődleges, ha nem kizárólagos forrása. Az őskőkortól a kora középkorig eltelt hosszú időben a kötet fő témája: az ember hatalmas szellemi fejlődésen ment keresztül. Emiatt minden korszakban más hagyatékaának összetétele, a tárgyak mögött pedig különbözik a közösségek vagy társadalmak belső felépítése is. Minden embercsoport más eszközökkel fogalmazza meg világképét, fejezi ki összetartozását vagy éppen másoktól való különbözőségét. Nem véletlen tehát, hogy más tárgyak láthatóak az album minden fejezetében. Szobrok, kal, faragott kőplasztikával csak a római és Karoling-kort lapozgatva találkozunk az olvasó; a nagy népvándorlások korát tárgyaló fejezetekben alig jelennek meg a természetgazdálkodás, a mindennapi élet tárgyai, így a háztartás kézzel formált vagy kézi korongolt kerámiája. Amikor azonban más korszakoknál – leginkább az újkőkornál – üjtük fel az albumot, éppen ezekkel: tároló- és különböző, mára ismeretlen célt szolgáló edényekkel, vagy éppen a kultuszélet tárgyainak tucatjaival, sőt százaival találunk szembe magunkat. A különbségek mögött az emberi társadalmak és kultúra folyamatos átalakulása rejtőzik. Az ember az őskortól napjainkig hatalmas változáson ment keresztül. Fejlődése kitűnően vizsgálható az őskori, tízezer, ezer-, majd százéves léptékekben változó kultúrák segítségével. Ahogyan a kőkor, majd a bronz- és a vaskor folyamán egyre nagyobbak az emberi közösségek, úgy belső rendszerük is egyre összetettebb. Minél bonyolultabban tagolt egy társadalom, annál tagoltabb tárgyi kultúrája, annál többféle eszközzel fejezi ki magát. A kőkor szakaszaiban, a réz-, majd a bronzkor folyamán egyre sokrétűbbé válik a tárgyi anyag, nő a maradandó anyagból készült emlékek száma, de maguknak a felhasznált anyagoknak a választéka is. Az ember tárgyait máig meghatározó kettősség, az alak és a tárgyon alkalmazott díszítés csak a neolitikum elején válik el egymástól. Ettől kezdve

a tárgy alakja és a felületen alkalmazott, tőle függetlené váló, önmagában is jelentést hordozó ornamentika párhuzamosan létezik, koronként változó jelentőséggel egészíti ki egymást. A bronzkor már a nagy népességet egy helyen összpontosító, nagy embertömeget mozgató munkák kora. A földvárak, a már emberölésre szolgáló fegyverek: kardok, vértetek, a nagy tömegű fémet tartalmazó „depók” vallanak a mind erősebb központi hatalomról, összetett társadalmi rendszer kialakulásáról. A kései vaskorra ez a folyamat a városias jellegű településeken zajló pénzforgalom világáig vezet. Ahogyan egyre közelebb kerülünk a jelenhez, úgy szaporodnak az adatok, rövidülnek az egyre változatosabb anyaggal felvonuló régészeti korszakok. Mire a Kárpát-medence római korának kezdetével – szinte pontosan Krisztus születésének évében – kilépünk az őskorból, az ember korszakokon átívelő fejlődésének képe elvész szemünk elől. A rövid időre szűföldő rengeteg részlet segítségével viszont lehetőség nyílik egy-egy korszak behatóbb megismerésére, kulturális, társadalmi, gazdasági folyamatok elemzésére. A Kárpát-medencében minden korszakban egymástól gyökeresen eltérő kulturális és társadalmi rendszerek találkoznak. Régészeti kultúráinak képe a térséget nyugatról-északnyugatról, a Földközi-tenger irányából délről, illetve keletről, a sztyeppe-erdős sztyeppe irányából érő hatások nyomán hallatlanul sokszínű. Az egymásra ható világok elemeiből itt létrejövő új kultúrák egyedi, az egyes összetevők alapján megjósolhatatlan szintézisek, tanulmányozásuk kimeríthetetlen forrás a múlt iránt érdeklődő számára. A változó intenzitású hármas befolyásoltság nyomain a bronzkor és a vaskor után legszemléletesebben talán a népvándorlások korában foghatóak meg. A Kárpát-medencében keveredő népelemek között megjelenő germán népek ekkoriban veszik birtokukba a mai Nyugat- és részben Dél-Európát. A Kelet-Európától az Altaj-vidékig terjedő hatalmas területről „sztyeppei” népek érkeztek, végül a Mediterráneum térségének római gyökerekből fejlődő kultúrája is mindvégig érezte hatását. E sokféle lehetőséget előbb átmenetileg az avarok, majd végül a magyar honfoglalók fogták egységbe. Ezzel a momentummal záródik az album. A benne összegyűjtött hatalmas anyag soha nem látott gazdagságban, új oldalról, a képek nyelvén közelít az olvasóhoz, akit a régészeti tárgyak felfedezésének egy új lehetőségével, a vizualitás személyes élményével szeretnénk megajándékozni, s így tenni részesévé közös történetünk megélésének.

GERMÁNOK

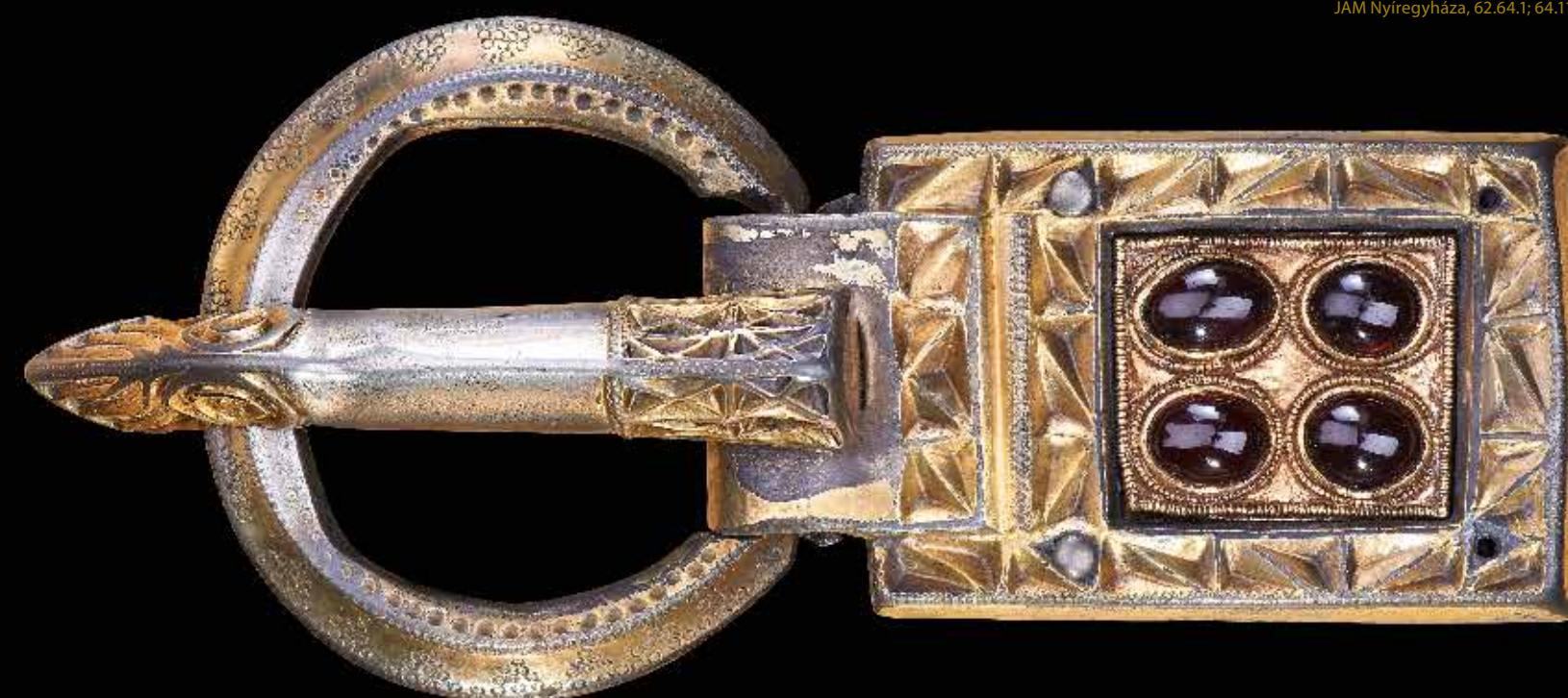
Rácz Zsófia és Koncz István

KORA KÖZÉPKORI GERMÁN KIRÁLYSÁGOK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN (5. SZ. UTOLSÓ HARMADA – 6. SZ. VÉGE)

A gepida és langobard királyság története

A hun kor történetének és régészetének jelentősége messze túlmutat a Kárpát-medence keretein: az innen kiinduló népmozgások és politikai változások nagy hatással voltak egész Európára. Az 5. században sorra alakultak meg az új kora középkori királyságok, amelyeknek vezetői – és részben népessége – intenzív Kárpát-medencei kapcsolatokkal rendelkeztek. Álljon itt néhány példa a Nyugatrómai Birodalom és Itália történetéből: az utolsó nyugatrómai császár, Romulus Augustus (Augustulus) apja, a pannóniai származású Orestes, Attila hűséges követője volt. Romulus Augustulust Odoaker követte a trónon Itália királyaként (476–493), aki a Tisza-vidéken született és szintén Attila egyik bizalmasának, Edika szkir királynak volt a fia. Itália későbbi uralkodója, Nagy Theoderik (493–526) is Pannoniában tölthette gyermekora egy részét: Valamernek, Attila osztrogót szövetségeseinek volt az unokaöccse. A Kárpát-medencében egy tehetséges vezetőnek, Ardarik királynak köszönhetően Attila halála és fiai bukása után a gepidák által vezetett törzsszövetség került hatalomra. Ardarik a 440-es évektől a hun fejedelmi tanács tagja volt, Attila egyik legtekintélyesebb támogatója; ahhoz a szűk körhöz tar-

tozott tehát, ahová a fent említett Orestes, Edika és Valamer is. „...Attila örökösei közt versengés támadt a királyságért, és miközben meggondolatlanul mind uralkodni vágytak, valamennyien egyszerre veszítették el hatalmukat. Így nagyobb teher az országoknak az utódok bősége, mint a hiánya. Mert Attila fiai, akik apjuk kéjvágya miatt csaknem egy egész nemzetet alkottak, a törzseket egyenlően akarták maguk között elosztani úgy, hogy a harcias királyokat népeikkel együtt, miként a rabszolgákat sorsolásra bocsájtják. Amint ezt Ardarichus, a gepidák királya megtudta, méltatlankodott, hogy annyi nép sorsáról úgy tárgyalnak, mint a leghitványabb rabszolgákról. Elsőként lázadt fel Attila fiai ellen, és a szolgaság szégyenbélyegét, minthogy szerencse kísérte, letörölte. S nemcsak a saját törzsét, hanem a többi is, melyek éppúgy alá voltak vetve, felszabadította az elpártolásával, mivel mindenki szívesen harcol azért, ami mindnyájuk hasznára válik. Tehát a kölcsönös felszabadulásra felfegyverkeztek és háborúba bocsátkoztak Pannoniában egy folyó mellett, melynek a neve Nedao.” A győztes csata (454) után „a gepidák erővel jogot formáltak a hunok szálláshelyeire, s mint győztesek egész Dacia földjét birtokba vették, a Római Birodalomtól semmi mást, csak békét és évi adót, miként az erős férfiakhoz illik,

VII.1

Övcsat

Gepida (5. sz. második fele)

Zalkod-Bánkódó dűlő (1888)

Öntött ezüst, ékvészt, aranyozott, gránátberakásos

H.: 13,4 cm; Sz. (test): 4,1 cm

JAM Nyíregyháza, 62.64.1; 64.1143.1.

i Jordanes a gepidák eredetéről

A gepidák eredetéről ellenségeik, a gótok és a langobardok krónikásaitól nyerhetünk – nem éppen hízelgő – képet: „...Scandza szigetének öléből [Skandináviából – a szerk.] a gótok Berich nevű királyukkal vonultak ki, s csak három hajóval hajóztak az Oceanus innenső partjához, amely a Gothiscandza [a Visztula torkolatvidéke – a szerk.]. A három közül az egyik hajó, ahogy az történni szokott, lassabban ért oda, és úgy hírlík, ez adta a nemzetnek is a nevét, ugyanis az ő nyelvükön a restet »gepantának« mondják. Így történt, hogy lassanként a nevük a civakodás során elferdített gepidává változott. Ugyanis kétségtelenül innen, a gótok családjából vezetik le ők is eredetüket, de mivel, ahogy mondtam, a gepanta restet és lassút jelöl, egy önkéntes szidalomból keletkezett a gepidák neve, amely nem hiszem, hogy téves volna, ugyanis vannak lassúbb tehetségű és nehezkesebb mozgású emberek is.” (Jordanes, Getica, XXVII, 94–95). A Jordanes-féle etimologizálással ellentétben valószínűbb, hogy a gepida elnevezés is pozitív jelentéssel bír, „gazdag, bőkezű, ajándékozó” értelmű.

i 2: A bácsordasi lelet

A bácsordasi (ma Karavukovo, Szerbia) temetkezés az előzőekben összefoglalt, 5. századi elit női sírok egyik legszebb képviselője. A korszak jellegzetes tárgyai közé tartozik a nagy, spirálindás ékvéséssel díszített övcsat, az ékkőberakással díszített, poliédergombos fülbevaló, az övre vagy tarsolyra varrt nagy borostyángöngyök, a hosszúkás, lefelé szélesedő tűtartó, valamint a piperekészlet elemei (szűrőkanál, fültisztító kanál). A fenti leletegyüttes része volt egy 443-ban, Konstantinápolyban készült, verdefényes „II. Theodosius-solidus” is, egy aranypénz, amely fontos kronológiai támpontot, ún. terminus post quem adatot szolgáltat arra nézve, hogy mikor kerülhettek a tárgyak legkorábban földbe. (Hasonló pénzérmék nagy mennyiségben érkeztek a Kárpát-medencébe a hun uralom utolsó éveiben, a hunoknak és szövetségeseiknek fizetett római adó részeként.)

VII.2

„Odoaker-kori”
stilusban díszített csat
5. sz. második fele
Bácsordas, vétel (1907)
öntött ezüst, ékvészt,
aranyozott; H.: 15 cm
MNM Budapest,
119.1907.3.

VII.3, közepén

Spirálmintával és
stilizált madáralakkal
díszített csat
5. sz. második fele–vége
Magyarország,
ismeretlen lelőhely
H.: 17,1 cm
öntött ezüst, ékvészt,
aranyozott, gránátberakásos
MNM Budapest,
61.95.1; 119.1907.3.

VII.4, fent és lent

Állatfejes csattüskék
5. sz. második fele
Magyarország,
ismeretlen lelőhely
öntött ezüst, ékvészt,
aranyozott, niellós,
gránátberakásos
H.: 4,6–8,1 cm
MNM Budapest,
62.138.1; 1955.5.7.

i Ékvésés

A késő római ötvösművészetben gyökerezik az 5. századi viseleti tárgyak egyik jellegzetes díszítési módja, az ún. ékvéséses technika. Az ékvésés kialakítása során a fém – többnyire ezüst – felületbe vésővel mély, ék alakú árkokat húznak, ezek S alakú indák, ún. futókutya (vagy futóhullám) motívumok, amelyek többszörös, csavarodó örvények formájában a tárgyak egész felszínét beborítják. Erőteljes, plasztikus fény-árnyék játék jellemzi az így kialakított díszítményeket. Az ékvéséses tárgyak között 4–5. századi római katonai díszöveket, majd ezek díszítését utánzó tárgyakat, a barbár viselet fémkiegészítőit, elsősorban övcsatokat, fibulákat találunk, amelyek peremét gyakran díszítették állatalakokkal, az állatok szemét kőbetéttel. Az ékvésés, az áttört díszítés és az ékkőberakás a késő antik idők leglátványosabb ötvöstechnikai eljárásai: készítőinek célja egyfajta színekavalkád elérése, egy erőteljes kolorisztikus hatás lehetett.

lásterületük. A gepidák 3–4. századi történetének megrajzolásában nem segít a régészet sem, nem ismerünk ebből az időszakból olyan lelőhelyet, amelyet biztosan e keleti germán néphez kacsolhatnánk. Az első biztos adatunk, az imént hosszan idézett forrás, Ardarik királyra és alattvalóira vonatkozik: az 5. század közepétől a gepida királyság a Kárpát-medence központi és keleti területein helyezkedett el. Az írott forrásokból nyerhető képet a régészeti adatok is alátámasztják. Az 5. század közepétől létrejöttek azok a nagy sírszámú temetők és jellegzetes

barátsági szerződésben követeltek. Az uralkodó akkor szívesen bele is egyezett ebbe, és egészen mostanáig kapja a megszokott adományt ugyanez a nép a római császártól.” (Jordanes, Getica 259–260, 264)

A gepidák eredetére és korai történetére vonatkozóan csak szűkös információkkal rendelkezünk. A gótokkal közeli rokon, keleti germán nép őshazáját a mai Lengyelország területén, a Visztula torkolatvidékén kell keresnünk, Kárpát-medencei megtelepedésük ideje azonban nem tisztázott. Van ugyan néhány szórványos forrás, ami esetleg arra utal, hogy már a 3. század második felében megkíséreltek beköltözni a rómaiak által fölادott Dacia provincia területére (sikertelenül), azt azonban nem tudjuk, hogy ebben az időben hol helyezkedett el fő szál-

kerámialeleteket szolgáltató települések, amelyeket a gepida királyság hagyatékaként értelmezhetünk.

A langobardok először a Kr. u. 1. században jelentek meg a forrásokban. Tiberius császár Kr. u. 5-ben, Elba vidéki hadjárata során megverte a langobardokat, amely nép „vadabb, mint a germán vadság” (Velleius Paterculus, Róma története II. 106, 2). Tacitus római történetíró szerint az Elba forrásvidékén élő „langobardokat csekély számuk teszi híressé. Sok és hatalmas nemzettől körülvéve, nem a meghódolás, hanem a harc és a háború segélyével biztosít-

VII.5, túloldalon

Feltételezhetően egyetlen női síregyüttesből származó leletek
Gepida (5. sz. vége–6. sz. eleje)

Bereg megye, ismeretlen lelőhely, vétel (1906)

Pollédergombos fülbevalópár: Aranyhuzal karika, aranylemezből készült gomb, kihullott berakások; Átm.: 4,4 cm; 20 g

Aranygyöngyök: Aranylemezből domborított; Össztömeg: 4 g

Gránátbetétes madárfibula: Aranylemez alapra forrasztott

rekeszekbe illesztett, formára csiszolt gránátlapokkal és a csőr

tővénel zöld üveglappal díszített; 6,09 g

Ékvésett fibulapár: Öntött ezüst, aranyozott, ékvésett díszű

H.: 11,1 cm; Sz.: 8,3 cm

Karperec: Tömör, öntött arany; Átm.: 5,5–7,3 cm; 6,8 g

Gyűrű: Aranylemez alapra forrasztott

szalagokból álló foglalat, a hiányzó

ékkövek alatti gipszes

kitöltő masszával; 9,2 g

MNM Budapest, 69.1906.1–11.

VII.6

Germán leletek ismeretlen lelőhelyekről
5. sz. második fele

Magyarország, ismeretlen lelőhely

Háromgombos, spirálmintás kengyelfibulapár:

Öntött ezüst, ékvésott, aranyozott, öntött

foglalatban gránátberakással díszített; H.: 16,2 cm

Állatfejes, spirálmintás kengyelfibula: Öntött ezüst,

aranyozott, ékvésott díszű; H.: 12,8 cm

Spirálmintás csat: Öntött ezüst, aranyozott,

ékvésott díszű; H.: 13,1 cm; Sz. (csattest): 3,9 cm

MNM Budapest, 61.96.1–2; 1.1874.32; 1982.01.01.

ják magukat” (Tacitus, Germania, 40). Ennek a harcias képnek megfelelően hallunk róluk legközelebb 166-ban, amikor a markomann háborúk nyitányaként 6000 langobard harcos a dunai limest átlépve betört Pannónia provinciába, ahol azonban vereséget szenvedtek. A 3. században még hallunk róluk, ám utána a következő forrásaink már a 7. századból származnak, s teljesen más jellegűek: 643-ban Rothari király írásba foglaltatta az itáliai langobard királyság törvényeit. Paulus Diaconus 8. század végén írt Historia Langobardorum című munkája a nép történetének

legrészletesebb beszámolója. Ebben a langobardok skandináviai (Scandanan „szigete”) eredetétől, mitologikus névadásukon és vándorlásuk különböző, földrajzilag pontosan nem meghatározható állomásain át jutunk el a Cseh- és Morva-medencébe, ahol a történeti és régészeti valóság újra egymásra talál. A langobardok az 5. század utolsó évtizedeiben jelentek meg a Cseh- és Morva-medencében, majd a 6. század elején királyuk, Tato vezetésével elfoglalták a „Feldet”, amely, mai ismereteink szerint az alsó-ausztriai Tullnerfeldet jelenti. A langobardok először

VII.7

Leletek előkelő nő sírjából

5. sz. második fele

Gáva, homokbányászás során talált lelet (1910)

Félhold alakú csüngő (lunula): Aranylemez, filigrándrót, gránátbetétek; Sz.: 4,7 cm; 9,96 g

Levél alakú csüngő: Aranylemez, filigrándrót, granuláció, gránátbetét; H.: 3 cm; Sz.: 1,4 cm; 2,63 g

Nyáklánc gyöngye: Aranylemezről domborított, gránátbetétekkel; H.: 2,6 cm; Átm.: 1 cm; 6,4 g

Maszkos csat: Öntött ezüst, ékvéssett, aranyozott, kis gránátbetétekkel; H.: 14,8 cm; Sz.: 5,5 cm

Ötgombos, állatfejes kengyelfibulapár: Öntött ezüst, ékvéssett, aranyozott, kis gránátbetétekkel; H.: 32,5 cm és 33,4 cm; 465 g és 390 g

JAM Nyíregyháza, 87.971-2; 61.200.2-4; 64.1141.1.

VII.8

A VII.7 képen látható fibula nagyítása

VII.9

Leletek előkelő férfi sírjából

Gepida (5. sz. második fele)

Oros, vétel

Szív alakú kardmarkolat verete:

Aranylemez alakra forrasztott

cellákba foglalt, formára csiszolt

gránátlapok és csontgyűrűk,

előbbiektől alatt rácsmintás aranyfólia;

H.: 5,4 cm; Sz.: 3,9 cm

Ovális gránátkő foglalatban:

Csiszolt, félgömb alakú gránátkő

aranylemez foglalatban; H.: 1,9 cm

Övcsat: Öntött ezüst és ezüstlemez,

gránátlap betét; H.: 5 cm

MNM Budapest, 55.66.1-3.

VII.10

Övcsat

Gepida (5. sz. második fele)

Székely

Öntött ezüst, ékvéssett, aranyozott

H.: 7,6 cm; Sz.: 4,5 cm

JAM Nyíregyháza, 64.1142.1.

11: Az apahidai leletek

Apahida Kolozsvár (ma Cluj-Napoca, Románia) közelében, a Kis-Szamos vidékén fekszik. A község területén két fejedelmi sírlet került elő, egymástól néhány száz méter távolságra. Az 1. sírra 1889-ben bukkantak, kavicsbányászás során, a 2. sír 1968 őszén és 1969 telén került elő, szintén földmunkák alkalmával. A gazdag mellékletű férfi halottak vaskapcsokkal összeerősített fakoporsóban, 1,5–2 m mélyen feküdtek. E temetkezések igen jelentősek, mert – azon túl, hogy anyagi és művészi értelemben is kimagasló értékű tárgyakat tartalmaztak – több leletet is státuszszimbólumnak, királyi jelvénynek határozhatunk meg. Ezek közé tartoznak az 1. sír monogramos és feliratos, „OMHARIUS” vagy „OMAHARUS” névvel ellátott gyűrűi, egy csüngős fejdísz és egy áttört díszű, ún. hagymagombos fibula, valamint a 2. sírhoz tartozó, rekeszdíszes-ékkőberakásos fegyverek, ruházathoz és lószerszámhoz tartozó díszek. E tárgyak legjobb párhuzamait a formálódó Meroving világ túlsó felén, a belgiumi Tournai-ben előkerült, Childerich király sírjának meghatározott leletegyüttesben találjuk meg.

VII.11, itt és a következő három oldalon **Gepida előkelők (valószínűleg a királyi család tagjainak) sírleletei**

5. század második fele–6. sz. eleje

Apahida, 1. sírlet – „Omharus sírja” (1889)

Vadkanfejes csüngők: Arany, vörös gránátberakással; H.: 16,5 cm

Monogramos bizánci pecsétgyűrű: Öntött arany; 54,9 g

Omharus-gyűrű: Öntött arany; Átm.: 2,8–2,9 cm

Megvastagodó végű karperec: Öntött arany; Átm.: 7–8,7 cm

Övcsat: Arany, vörös gránátberakás; H.: 5,7 cm

Veret: Arany, vörös gránátberakás; H.: 2,8 cm

Kis csat: Arany, vörös gránátberakás; Sz.: 2,2 cm

Hagymagombos fibula: Arany, vésett; H.: 11,5 cm

Ismeretlen tárgy aranyverete: Arany, lemez, szegekkel átütött; H.: 11 cm

Késő római korsók, oinokhoé: Ezüsből domborított; M.: 30–31 cm

Apahida, 2. sírlet (1968)

Tarsolyfedél: Arany, vörös gránátberakásokkal;

H.: 18 cm; Sz.: 5,9 cm; M.: 0,6 cm

Övcsat: Arany, vörös gránátberakásokkal; H.: 7,3 cm

Lábbelgarnitúra: Arany, vörös gránátberakásokkal,

a csatkarika csont; Csatok:

H.: 2,4 cm; Szíjvégek: H.: 3,2 cm

Kardtok verete: Arany, vörös gránátberakás;

H.: 4,5 cm; Sz.: 2,7 cm

Lószerszámveretek: Arany, vörös gránátberakás;

Korong alakúak: Átm.: 4,2 cm;

Madárfejes korongok: Átm.: 2,6–2,9 cm

Sas alakú nyeregveretek: Arany, vörös

gránátberakás; H.: 11,4 cm

MNM Budapest, 27/18971–3.

MNIR Bukarest, 54251–4; 54261; 54337–40;

54385–7; 54394–6; 54399–400; 54479;

54581; 54567; 54591; 69961–3.

VII.12

Női sír leletei
Gepida (6. sz. első fele)
Szentés-Nagyhegy

Kereszttel díszített bulla az övcsüngő végéről:
Ezüstlemez, aranyozott, poncolt díszű; H.: 6,2 cm
Női övcsüngő veretei: Öntött és lemezes
ezüst, poncolt díszű; H. (csatl): 2,4 cm
Kétkarú fibula, észak-európai darab: Öntött
ezüst, vésett, aranyozott, a II. germán állatstílus
kompozíciójával díszítve; H.: 13,3 cm
MFM Szeged, N.2012.21.1; 53.55.20–23.

VII.13

Pajzsos tüskéjű övcsat
Gepida (6. sz. első fele)
Kiszombor A temető, sírlelet
Öntött ezüst, poncolt díszű
H.: 7,7 cm
MFM Szeged, 53.48.64.

VII.14

Spirálmintákkal díszített fibula
Gepida (6. sz. első fele)
Kiszombor B temető, sírlelet
Öntött ezüst, vésett, aranyozott,
aranyrekeszben gránátlapokkal; H.: 7,2 cm
MFM Szeged, 53.5.551.

VII.15, a túldoldalon

Pecsettelt díszű és
kiöntőcsöves edények
Gepida (6. sz.)
Szöreg, Kétegyháza,
Ismeretlen lelőhely, sírleletek
Korongolt, fényezett felületű,
besimitott és pecsettelt díszű kerámia
M.: 8–22 cm; Átm. (perem): 4,3–12 cm
MFM Szeged, 97.4.1; 53.28.12; leltározatlan,
KJM Szentés, 55.4.1; 55.9.1.

elismerték a területet uraló herulok fennhatóságát, ám hamarosan összetűzésbe keveredtek velük, ami 510 körül a langobardok teljes győzelmével végződött, így ők váltak a terület uraivá. Erre az időre tehető Észak-Pannóniába való beköltözésük is, immáron Wacho király vezetésével. Wacho – bár ő maga Tato király trónfosztásával került hatalomra – stabilizálta a langobard uralmat a térségben, s szerteágazó szövetségi rendszert alakított ki. Harmadik házassága Elemund gepida király lányával, Austrigúszával, a kiváló gepida–langobard kapcsolatok jele. Az itáliai bizánci–gót háborúk kitörése után – a sorozatos gót vereségeknek köszönhetően – a langobardok 540 körül megszállhatták a korábban gót uralom alatt álló dél-pannóniai területeket a Dráva–Száva vonaláig. 546-ban Wacho fia gyanús körülmények között meghalt, a hatalmat pedig Audoin ragadta magához, aki felmondta a korábbi gepida és frank megállapodásokat, s I. Jusztinianusz bizánci császárral lépett szövetségre Turisind gepida király ellenében. Ez egyben a gepida–langobard háborúk kezdetét is jelentette, a tényleges harci cselekményeket azonban hol a két népet egymás ellen saját érdekeinek megfelelően felhasználó bizánciak megfélemlítő fellépése,

hol pedig egy teljes holdfogyatkozás okozta pánik hiúsította meg. Összecsapásra csak 551-ben került sor az „Asfelden”. A csata döntő, langobard győzelmet hozott, amelynek során a gepida trónörökös, Thorismod is elesett. Mielőtt Audoin kihasználhatta volna előnyét, Bizánc békét parancsolt szomszédja-ira, hogy hadi erejüket felhasználhassa az itáliai gót királyság elleni végső hadjáratban. I. Jusztinianusz 566-ban bekövetkező halála után a már Audoin fia, Alboin vezette langobardok újra a gepidákra támadtak, akiket csupán a bizánci beavatkozás – cserébe Turisind király a gepida uralom alatt álló Sirmium átadását ígerte II. Justinus császárnak – mentett meg a totális vereségtől. A bizánci–langobard együttműködés felbomlása után Alboin egy újonnan felbukkanó, ázsiai eredetű vezetőben, Baján avar kagánban lelt szövetségesre, s ez a szövetség 567-ben a gepida királyság teljes szétzúzásához vezetett. Abban megoszlanak a vélemények, hogy a győzelemben pontosan mekkora szerepet játszottak az avarok, s mennyiben tekinthető ez a langobardok önálló sikerének. Tény azonban, hogy a háború legnagyobb nyertesei a Kárpát-medence Dunától keletre eső – az egykori Gepidia – területeinek birtokába jutó avarok voltak.

VII.16

Csat

Gepida (6. sz.)

Ismeretlen lelőhely

A csattest ezüstlemez, a karika és a pecek
ezüstberakásos vas; H.: 6,3 cm
DJM Szolnok, leltározatlan

VII.17

Sírleletek gepida temetőből

Gepida (5. sz. vége–6. sz. első fele)

Szolnok-Szanda, Netovább csárda, sírleletek (1952)

Északi germán állatfejes kengyelfibula:

Ezüstből öntött, ékvésott, aranyozott; H.: 10,8 cm

Sasfejes csat: Öntött ezüst, ékvésott, aranyozott, négy sarkában és a madár
szeme helyén foglalatok, a test közepén csiszolt kameol berakás; H.: 14,7 cm

Állatfejes, háromgombos fibula: Ezüsből öntött, ékvésott,

aranyozott, gránátberakásokkal; H.: 13,3 cm

Sasfejes karikájú csat: Vésott, aranyozott ezüst,

a karikán öntött foglalatban gránátberakás; H.: 8,4 cm

Pajzsos tuskéjú csat: Öntött és lemezes ezüst,

poncolt; H.: 5,9 cm

DJM Szolnok, leltározatlan

i 17–19: Sasfejes csatok és a gepida női viselet

A Tisza-vidéki és erdélyi gepida temetők jómódú nőinek sírjaiból kerültek elő azok a nagyméretű, „sasfejjel” ellátott díszcsatok, amelyeknek nagy, négyzet alakú csattestein (a csatot az övre rögzítő lemezein) látható díszítések a késő antik kézműves hagyományra vezethetők vissza. Hasonló sasos csatokat a Kárpát-medencén kívül a Krímben is hordtak, mindkét területen helyben állították elő a tárgyakat. A nagy csatokkal záródó övekhez ún. övfüggők is tartoztak, amelyekre apró vereteket erősítettek és lezárásképpen nagyobb gyöngyöket fűztek. Mind az állatalakokkal díszített csatoknak, mind az övfüggőknek bajelhárító szerepet tulajdonítanak.

A gepida nők öltözködése eltért a dunántúli langobard és nyugat-európai germán női öltözetétől: nem hordtak „négyfibulás” – két kisfibula és két kengyelfibula együtteséből álló, I. később – öltözetet. A gepida női sírokban a ruhakapcsoló tűk többnyire a mellkas közepén vagy a medencén feküdtek.

A langobardok Paulus Diaconus leírása alapján Alboin vezetésével 568 húsvétján (április 2-án) elhagyták Pannóniát, s a bizánci zsoldban már korábban megismert Itáliába vonultak, ahol megalapították az egyik leghosszabb életű kora középkori germán királyságot. Pannónia elhagyása többféleképpen is magyarázható: egyrészt bizonyára fenyegetést jelentett az újonnan megjelenő, ambiciózus avar szomszéd, azonban ettől függetlenül is vonzó lehetett a bizánci–gót háború után meggyengült Itália meghódítása az ereje teljében lévő, sikeres langobard állam számára. A gepidák további sorsáról is tudósítanak az írott források: az avarok Bizánc, illetve a szlávok ellen vezetett hadjárataiban is szerepel a nevük, fontos segédnépként, például a 626-os, Konstantinápoly ellen vezetett sikertelen hadjárat során.

VII.18

Sasfejes csat teste

Gepida (6. sz. első fele)

Kistelek, sírlelet (?)

Öntött ezüst, vésott,

aranyozott, gránátbetétekkel

H.: 8,7 cm; Sz.: 5,5 cm;

KJM Szentes, 55.11.1.

VII.19

Sasfejes csat teste

Gepida (6. sz. első fele)

Hódmezővásárhely-Kishomok

Öntött bronz, poncolt

H.: 6,2 cm; Sz.: 4,4 cm

MFM Szeged, 53.48.

VII.20

Pecsételt díszű edények

Gepida (6. sz. első fele)

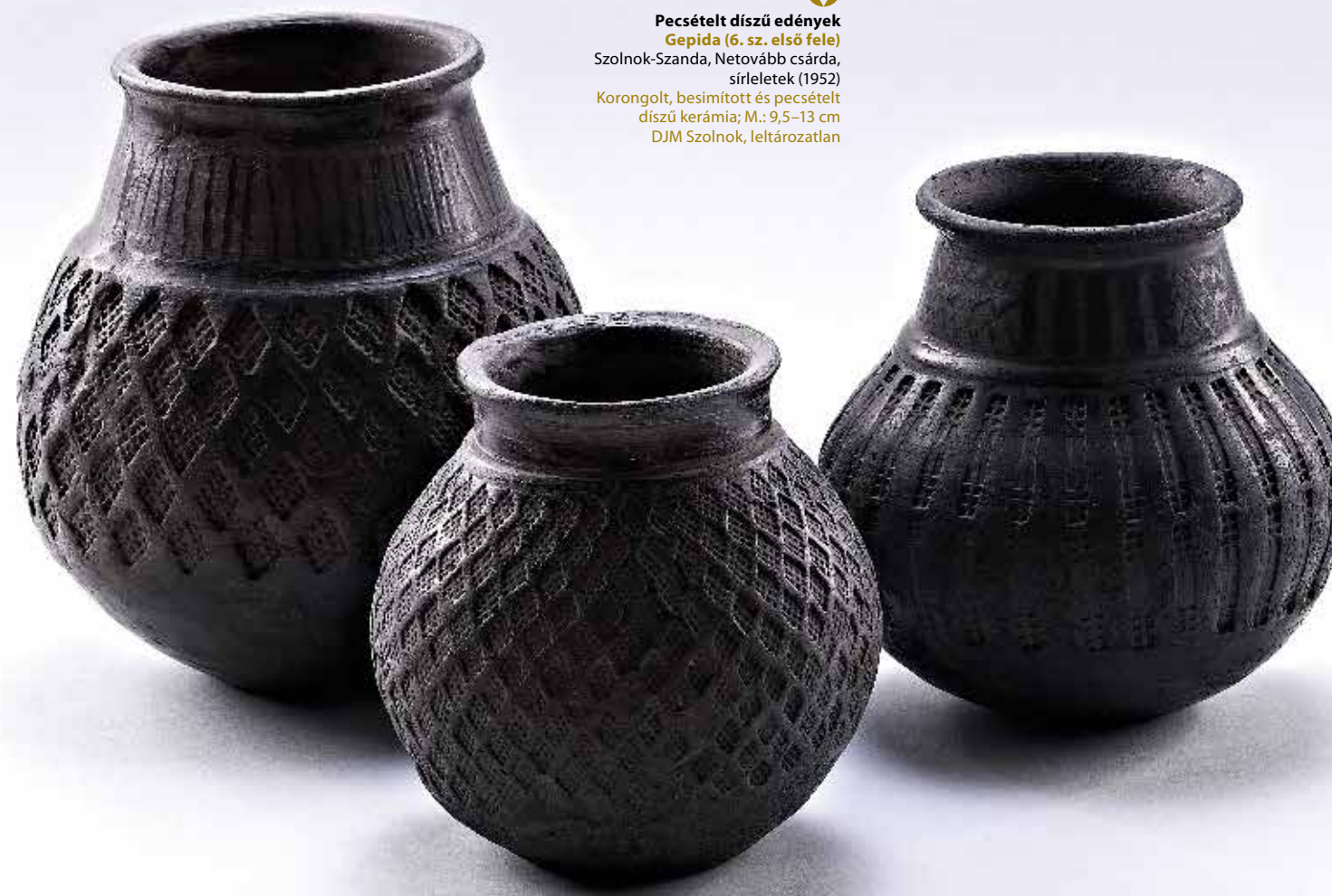
Szolnok-Szanda, Netovább csárda,

sírleletek (1952)

Korongolt, besimított és pecsételt

díszű kerámia; M.: 9,5–13 cm

DJM Szolnok, leltározatlan

A gepida és langobard kor régészete

A gepida és langobard kor anyagi kultúrájának vizsgálatakor nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a körülményt, hogy a hun korszakban talán minden korábbi és későbbi időszaknál jobban érvényesült a Kárpát-medence „olvasztótégely” jellege, ami a rákövetkező időszakban, a germán királyságok korában is éreztette hatását. Kulturálisan tagolt, sokszínű paletta jellemzi az 5–6. századi Kárpát-medence régészeti képét; a helyi késő antik örökség, a hun uralomnak köszönhető nomád elemek, a Balkán és a Mediterráneum, majd a nyugat-európai Meroving világ szellemi és tárgyi hagyatékainak különféle megnyilvánulásait fedezhetjük fel, időben és térben változó hangsúlyokkal. A gepida korszakkal foglalkozó régészet alapvető forráscsoportját jelentik az 5. század közepén, második felében létrejövő temetők, amelyeket a sírok azonos, nyugat–keleti tájolása és többnyire sorokat alkotó elrendezése alapján „soros temetőknek” nevezünk. A hasonló sírkeretek egész Nyugat- és Közép-

Európára jellemzőek a templom körüli temetők létrejöttéig, a késő római temetkezési helyek mintájára. A gepida kori soros temetők korai sírjaiban tapasztalható temetkezési szokások és öltözet még szorosan kapcsolódnak a hun korra jellemző képhez: ennek leglátványosabb megnyilvánulása a női temetkezések esetén a két vállon fibulával megtűzött, lepelszerű peplos ruha, a változatos, ékszerként és ruhadíszként egyaránt megjelenő gyöngykészlet, valamint a sírba többnyire rongálva behelyezett tükörmelléklet, egyes férfitemetkezésekben pedig a hun korra jellemző fegyvertípusok megjelenése. Egy sajátos testmódosító eljárás, a koponyatorzítás szokása – amely néhány gepida kori temetőben még nagy számban kimutatható – szintén a hun korból eredeztethető. A 6. században jelennek meg a sírokban azok a felszerelések, amelyek már az új gepida hatalmat tükrözik, például a gazdagabb férfitemetkezésekben a teljes fegyverkészlet, pajzs, kétélű karddal (spatha) és lándzsával. Az Alföld nagyobb sírszámú (100–300 sír), jelentősebb gepida kori temetkezőhelyeit tárták fel Szentés (Berekhát, Kökényzug, Nagyhegy), Hódmezővásárhely

VII.22
Kis kengyelfibula
5. sz. második fele
Szarvas
öntött ezüst, ékvesett,
aranyozott, gránátberakásos
H.: 5,1 cm
MNM Budapest,
94.1903.21.

VII.23
Spiráldíszes, hatgombos
kengyelfibula
5. sz. második fele
Ismeretlen lelőhely
öntött ezüst, aranyozott,
ékvesett, gránát- és
üvegberakással, felforrasztott
gyöngydróttal
H.: 14 cm; Sz.: 6,1 cm
MNM Budapest,
1.1874.32.

VII.21
Női sír leletei
Gepida (5. sz. vége–6. sz. eleje)
Bökényimindszent
Madárkószoros kengyelfibulapár: öntött ezüst, ékvesett, aranyozott,
foglalatokban gránát- és üvegberakással díszített; H.: 13,2 cm; Sz.: 6,1 cm
Gyöngysor: Bórotyán és üveg; H.: 25–26 cm; legnagyobb gyöngy: Átm.: 2,6 cm; V.: 1,3 cm
MNM Budapest, 75.1881.1–2, 38–43.

(Kishomok), Szolnok (Szanda) határában, újabban autópályák és víztározók építését megelőző feltárások során Hajdúnánás (Fűrj-halom), Tiszagyenda (Lakhatom) és Berettyóújfalu vidékén. Erdélyben a mezőbándi (Band) az egyik legrégebben ismert gepida temető, ám itt is fontos új lelőhelyek kerültek elő a nagyberuházásokhoz kötődő ásatásokon (pl. Kolozsvár mellett Szászfenes-Polus). Az újabb, nagy felületen folytatott feltárásoktól remélhetjük a gepida falvak, különféle településtípusok és településszerkezet mélyebb megismerését is (pl. Tiszagyenda, Szolnok-Rákóczi-falva).

A gepida királyi központ elhelyezkedését is megpróbálhatjuk meghatározni a régészeti leletek alapján. A Kolozsvár mellett, Apahidán előkerült két királysír (5. század második fele) a kora középkori Európa leggazdagabb temetkezései közé tartozik, és egyben uralmi központra utal. Sajnos, nem ismerünk az írott forrásokból olyan történeti személyiségeket, akikhez e kiemelkedő temetkezéseket köthetjük, ám az 1. sír egyik feliratos gyűrűjén szereplő Omaharus vagy Omharius személynév talán a sírban nyúgvó előkelő (király?) neve lehetett. Az 5–6. század so-

VII.24
Előkelő női sír leletei
Gepida (5. sz. második fele)
Gyula
Csat. Ezüstlemezéből domborított testű,
öntött karikájú csat; H.: 8 cm; Sz.: 4,1 cm
Geometrikus díszű kengyelfibulapár:
öntött ezüst, aranyozott, ékvesett díszű
H.: 7 cm; Sz.: 2,3 cm
MNM Budapest, 1954. 1.1–2.

rán több, helyi jelentőségű központtal is számolhatunk. Ahogy írásos források is megemlítik, egy ideig Sirmium késő antik városában (Székesfehérvár, ma Sremska Mitrovica, Szerbia) működött az egyik gepida királyi székhely. A 6. század közepén Jordanes a Maros–Körös vidékét jelölte meg Gepidia centrumának. A Szentés környékén sűrűsödő lelőhelyek és fegyveres temetkezések alapján talán valóban feltételezhető egy itt működő politikai központ. A gepida települések és temetők egy részét nem hagyták fel a 6. század második felében bekövetkező nagy politikai változás, az avarok megjelenése után sem. Ez a tény összecseng az írott forrásokból nyerhető, feljebb említett képpel, amely szerint a gepidák helyet kaptak az avar segédnépek sorában is.

A langobardok meglehetősen rövid ideig, mintegy 50–60 évig éltek Pannóniában, ennek megfelelően régészeti hagyatékukat is elsősorban kis sírszámú (maximum 100 síros) temetők alkotják, településeiket alig ismerjük, csupán pár cölöpszerkezetes, földbe mélyített ház keltezhető erre az időszakra (Balatonlelle, Zamárdi). A korszak meghatározó kutatója, Bóna István nyomán a kutatás alapvetően két régészeti és egyben történeti fázist különít el a pannóniai langobard korszakon belül. Az észak-pannóniai fázis a langobardok 510 körüli pannóniai megjelenésétől kezdve egészen az 540-es évekig, míg az ekkor induló dél-pannóniai fázis 568-ig, a langobardok Itáliába való átvonulásáig tart. A fázisok elnevezése részben megtévesztő, ugyanis a dél-pannóniai fázis idején a langobardok egész Pannóniát

i A langobard névről

„A régiek ezzel kapcsolatban egy nevenséges meséről tudósítanak. A vandálok Godan [Odin – a szerk.] elé járulva a winilek feletti győzelemért esedeztek, s ő azt felelte, hogy a győzelmet azoknak fogja adni, akiket napkeltekor először megpillant. Erre Gambara [a langobardokat vezető testvérpár anyja – a szerk.] felkereste Freát, Godan feleségét, és a winilek számára tőle kérte a győzelmet; Frea pedig azt a tanácsot adta neki, hogy a winilek asszonyai kibontott hajfűrtjeiket szakáll módjára igazítsák arcuk köré, és kora reggel tartsanak férjeikkel, és mint azok, sorakozzanak fel azon a helyen, ahová Godan ablakából keletre szokott tekinteni, hogy meglássa őket. Így is történt. Amikor Godan pirkadatkor megpillantotta őket, azt kérdezte: »Kik azok a hosszúszakállúak?« Ekkor Frea közbeszólt, hogy ajándékozza azoknak a győzelmet, akiknek éppen most adott nevet. Így aztán Godan a winileknek engedte át a győzelmet... Annyi azonban bizonyos, hogy a langobardokat, akiket korábban winileknek mondtak, e csata óta hívják így hosszú, soha meg nem nyírt szakálluk miatt. Az ő nyelvükön ugyanis a 'lang' hosszút, a 'bart' pedig szakállt jelent.”

Paulus Diaconus: A langobardok története I. könyv 8–9. fejezet (8. század)

uralmuk alatt tartották. A hosszabb észak-pannóniai megtelepedés nagyobb, pár esetben százhoz közeli sírszámú (Szentendre, Szeleste) temetők kialakulásához vezetett, míg Dél-Pannóniában a temetők inkább 30–40 sírosak (Kajdacs, Tamási, Vörs). Emellett azonban a kis sírszámú temetkezőhelyek északon is megtalálhatóak (Gyirmót, Ménfőcsanak), így két típus élesen nem különíthető el egymástól. A korszak férfitemetkezéseinek legjellemzőbb le-

letei a fegyverek. A hosszú, kétélű kard (spatha) anyaga és komoly szaktudást igénylő előállítására miatt a legértékesebb fegyver, a kutatás általában az előkelőkhöz, de legalábbis a szabad harcosokhoz köti. Leggyakoribb közelharc fegyverként a lándzsa és a harci kés jelenik meg. A védőfelszerelést csupán a pajzsokból fennmaradt fém alkatrészek (pajzsdudor és pajzsfogó) képviselik, páncél- vagy sisaklelet Pannóniából nem került elő e korszakból.

i 26: A veszkényi lelet

A veszkényi leleteket 1901-ben és 1904-ben a környéken dolgozó munkások fedezték fel, régészeti kutatás a lelőhelyen nem folyt, csupán annak lokalizálására került sor. Az egykori beszámolók alapján a két lószerszámhoz tartozó leletek egy hét méter magas halomból kerültek elő, melynek közepén két méter mélységből, két ismeretlen nemű elhunyt csontjai, valamint lócsontok és további aranycsatok kerültek elő. Mára sem a helyszín, sem a lelő körülmények nem rekonstruálhatóak pontosan. A 6. század első felére keltezett leletegyüttes két pár zablakarikából, három szíjelosztó veretből és két félhold alakú, szintén a lószerszámhoz tartozó csüngőből áll. A veretek és csüngők a germán állatstílus korai változatával díszítettek, emberábrázolásai párhuzam nélküliek a langobard kori Pannóniában. Hasonló tárgyak ismertek alsó-ausztriai (Hauskirchen 13. sírja) és itáliai lelőhelyekről.

VII.26

Lószerszámveretek

6. sz. 1. fele

Veszvény (1904)

Csüngődísz: Öntött ezüst, niellós, aranyozott;

M.: 5,2 cm; Sz.: 6,8 cm

Lapos szíjelosztó veretek: Öntött ezüst,

aranyozott; Átm.: 5,3–5,4 cm

Félgömbös szíjelosztó veretek: Öntött

ezüst, aranyozott; Átm.: 5,3–5,4 cm

Zablakarikák: Kovácsolt vas,

ezüstberakással; Átm.: 5 cm

SM Sopron, 54.723.1–2; 55.40.1–2.

VII.25

Előkelő női sír leletei

5. sz. második fele

Répcelak, 1955-ben homokbányászás közben találta egy répcelaki lakos. A leletet a helyi közvélekedés szerint nem beszámítható Vörös Samu vette meg a találotól egy használt kerékpárért, egy légpuskáért, illetve 600 forintért. Vöröshöz 1955 karácsonyán betörtek, bevalása szerint egy aranyozott ezüst, nehéz karperecpárt elloptak a lakásából. A leleteket végül Radnóti Aladár, az MNM főosztályvezetője végül a hatóságok közvetítésével szerezte meg.

Ékvészt fibulapár: Öntött ezüst, ékvészt, aranyozott; H.: 25,5 cm; Sz.: 7 cm; 300,7 g és 305,3 g
Csattest: Öntött ezüst, ékvészt, aranyozott; H.: 4,4 cm; Sz.: 3,65 cm. Spirálgyűrű: Aranyhuzalból hajlított; Átm.: 2,7–2,8 cm; 33,1 g
Poliédergombos fülbevaló: Aranylemezről készült gombbal, gránátlapokkal; Átm. (karika): 2,7–3,4 cm; 11,85 g
Nyaklánc: Aranydrótból font; H.: 46 cm; 31 g. Gyöngyök: Masszív, domborított lemezgyöngyök; H.: 2,1–2,2 cm; Össztömeg: 19,85 g
MNM Budapest, 1957.3.1–6.

VII.27

Előkelő női sír leletei

5. sz. második fele

Zsibót-Domolospusztá

Mégvastagodó végű ezüst karkötők: Tömör, öntött ezüst; Átm.: 5,2–6,7 cm

Ékvéssett, spirálmintás csat: Öntött ezüst, ékvéssett, aranyozott,

gránátberakásokkal, niellós; H.: 15,3 cm; Sz. (karika): 6,3 cm; Sz. (test): 5,5 cm

Állatfejes, ötgombos kengyelfibulapár: Öntött ezüst, ékvéssett, aranyozott,

kis gránátbetétekkel; H.: 18,7 cm

JPM Pécs, 53.20.3–5.

Az itáliai Valdinievóléből ismerünk egy 7. századi, Agilulf langobard királyt és udvartartását ábrázoló aranyozott bronzlemez, amely sisak alkatrésze lehetett. Íjászatra csak az előkerült nyílhegyek utalnak, a feltehetően fából készült íjak nem maradtak ránk. A sírba kerülő fegyverek – mint hatalmi szimbólumok és a reprezentáció eszközei – értelmezése alapvetően határozza meg a korszak társadalmáról alkotott képünket. A langobard törvénykönyvekből ismert jogi kategóriák (adeling/arimann = nemes, faramanni = szabad harcos, fulcfree = szabad, haldi/aldiones = félszabad, scalc = szolga) megfeleltetése a régészeti leletanyaggal azonban lehetetlen. A sírok

és a belőlük előkerült mellékletek elemzésével első sorban az elhunyt vagy még inkább az őt eltemető anyagi helyzetéről, lehetőségeiről kapunk képet, melyet bizonyos körülmények – a közösség elvárásai, az elhunyt megbecsülése, a család politikai ambíciói stb. – alapvetően befolyásolhattak. Nagy különbségek figyelhetők meg például a spathás (kardos) temetkezések között is: a hegykői 1. vagy a tamási 42. sír teljes fegyverzetű (spatha, lándzsa, pajzs), gazdag melléklettel eltemetett elhunytja mellett ismerünk szegényes leletanyagú spathás temetkezést is (tamási 28. sír). Ugyanakkor más típusú temetkezések, mint pl. a hegykői 34. sír, amely baltát, bizánci, kétkarú

VII.28

Női sír leletei

5. sz. második fele

Miszla (1920)

Poliédergombos fülbevalópár: Aranylemez kosár, granulált díszítéssel; 136 g

Mégvastagodó végű karperecpár: Ezüsből öntött; Átm.: 5,7–7 cm

Ovcsat: Ezüst, lemezes testű, öntött karikával; H.: 4,8 cm; Sz.: 4 cm

Csipesz: Ezüstlemez, poncolt díszű; H.: 9,6 cm

Gyöngyök: Borostyánból faragott, csiszolt; Átm.: 2,2–4,2 cm

Geometrikus díszű kengyelfibulapár: Ezüst, ékvéssett, aranyozott; H.: 10,9 cm; Sz.: 2,5 cm

MNM Budapest, 122.1922.a–l.

VII.29

Lófejekkel díszített, egysoros csontfésű**Langobard (6. sz. első fele)**

Hird, sírlelet

Csontlemezekből szegecsekkel összeállított, faragott

H.: 20 cm; Sz.: 6 cm

JPM Pécs, N.67.1.52.

VII.30, balra

Állatfejes kengyelfibula**Langobard (6. sz. első fele)**

Cserkút, sírlelet

Öntött ezüst, ékvéssett, aranyozott

H.: 8,5 cm; Sz.: 3,9 cm

JPM Pécs, 1439.

VII.31

Állatfejes, sokgombos**kengyelfibulapár****Langobard (6. sz. utolsó harmada)**

Bóly-Szeibert-pusztá, sírlelet

Ezüstből öntött, ékvéssett, aranyozott

H.: 11,5 cm; Sz.: 7 cm

JPM Pécs, 61.55.1.1–2.

VII.33

Női sírlelet fibulái**Langobard (6. sz. első fele–közepe)**

Mohács-Farostlemezgyár, sírlelet

Állatfejes kengyelfibulapár:

Öntött ezüst, ékvéssett, aranyozott;

H.: 9,6 cm; Sz.: 5 cm

S-fibula: Öntött ezüst, ékvéssett,

aranyozott, foglalatban vörös

üvegberakás poncolt aranylemez

alátéttel; H.: 2,3 cm; Sz.: 2,1 cm

JPM Pécs, 1440–1441.

VII.32

Női sírlelet fibulái**Langobard (6. sz. első fele–közepe)**

Mohács-Farostlemezgyár, sírlelet

Kengyelfibula: Öntött ezüst, ékvéssett,

aranyozott; H.: 6,6 cm; Sz.: 2,7 cm

Kisfibula: Öntött bronz, aranyozott,

gránátkő betéttel; H.: 1,7 cm; Sz.: 0,8 cm

JPM Pécs, N.63.59.85;

leltári szám nélkül

27–33: A langobard női viselet

A női viselet legfontosabb régészeti emlékei a különböző ékszerek. A korszakra legjellemzőbbek a fibulák: a felső ruházatot, általában a mellkason, áll alatt párban viselt kisfibulákkal, leggyakrabban S-fibulákkal rögzítették, a sírokból a medence tájékáról, illetve a combcsontok közül előkerülő kengyelfibulák az övről lecsüngő bőrszalagot – övfüggőt – díszíthettek. Ezt nevezi a kutatás ún. négyfibulás viseletnek. Karperecet és gyűrűt csupán ritkán, elsősorban Északnyugat-Magyarországon, az ún. Hegykő-csoport temetkezéseiben találunk. Annál gyakoribb viszont a színes gyöngyökből készült nyaklánc, valamint a már említett övfüggő, melyet a kengyelfibulákon kívül poncolt veretsorral is díszíthettek, s féldrágakőből készült díszfüggővel zárhattak le. A női viselet egyes elemeit a régészeti kutatás az elhunyt hovatartozásának jelképeként értelmezi, így a négyfibulás viseletet germán jellegzetességnek, míg például a karpereceket vagy a korszak temetőiben szintén megtalálható hajtűket a továbbiak, késő római lakosság bizonyítékainak tartja.

VII.34

Női sír leletei

6. sz. közepe

Hegykő, sírlelet

Kengyelfibulapár: Öntött ezüst, ékvéssett, aranyozott, niellós, gránátberakással; H.: 12,4 cm; Sz.: 6,9 cm
Szirmos korongfibula: Réztötvözet keretben zöld üveg- és vörös gránátberakással; Átm.: 2,7 cm
Diszkuksok: Ezüstlemez, poncolt; H.: 7,7 cm és 12,1 cm
Orsógomb: Hegyikristályból csiszolt; Átm.: 3–3,5 cm
SM Sopron, 65.48.1–7.

VII.35, fent

Ötgombos kengyelfibula

Hegykő-csoport (6. sz. első fele)

Hegykő, sírlelet (1959)

Öntött ezüst, aranyozott, kis

gránátbetétekkel; H.: 8,3 cm

SM Sopron, 65.36.2.

VII.36, középen

Hatgombos kengyelfibula

Hegykő-csoport (6. sz. első fele)

Hegykő, sírlelet (1961)

Öntött ezüst, aranyozott

H.: 8,7 cm

SM Sopron, 65.78.1.

VII.37, lent

Ötgombos kengyelfibula

Langobard (6. sz. első fele–közepe)

Fertőszentmiklós-Szereti dűlő, sírlelet (1971)

Öntött ezüst, aranyozott, niellós

H.: 7,8 cm

SM Sopron, 71.9.4.

A germán állatstílus

A korszak meghatározó díszítési stílusa az ún. germán állatstílus, melynek előzménye az 5. században alakult ki a mai Észak-Németország és Skandinávia területén, majd onnan terjedt el egész Európában. Motívumai között állatokat, szörnyeket, állatembereket, illetve hangsúlyosan ábrázolt állati testrészeket: combokat, pófákat, karmokat találunk. Egyes elemei a késő római iparművészet motívumaira vezethetők vissza, ilyenek az ékvésés, a tárgyak peremén megjelenő állatalakok, bizonyos tengeri állatalakok ábrázolása. A stílus megjelenése Pannóniában a langobardokhoz köthető, egyik legkorábbi előfordulása a veszényi lószerszámokon figyelhető meg. Elsősorban női ékszereket, főleg fibulákat díszítettek így, legkiforrottabb formában a kajdacsí 2. sír kengyelfibula párján jelenik meg. A 6. század második felében már Pannóniában is megkezdődik a stílusnak a mediterrán szalagfonattal való keveredése. Erre példa a szentendrei 54. sír kengyelfibulapárja, melynek legjobb párhuzamai Itáliából ismertek, s melyek átvezetnek az avar kori, 2. germán állatstílushoz.

VII.38

Rúnajeles, germán állatstílussal díszített, nyolcgombos kengyelfibulapár

Langobard (6. sz. közepe)

Bezenye-Papré, sírlelet (1885)

Öntött ezüst, aranyozott. A hátlapon a tülemez mellett kétoldalt bekarcolt

rúnairás látható; az 1. számú felirata: jobbról: Godahild, balról: Wunnia;

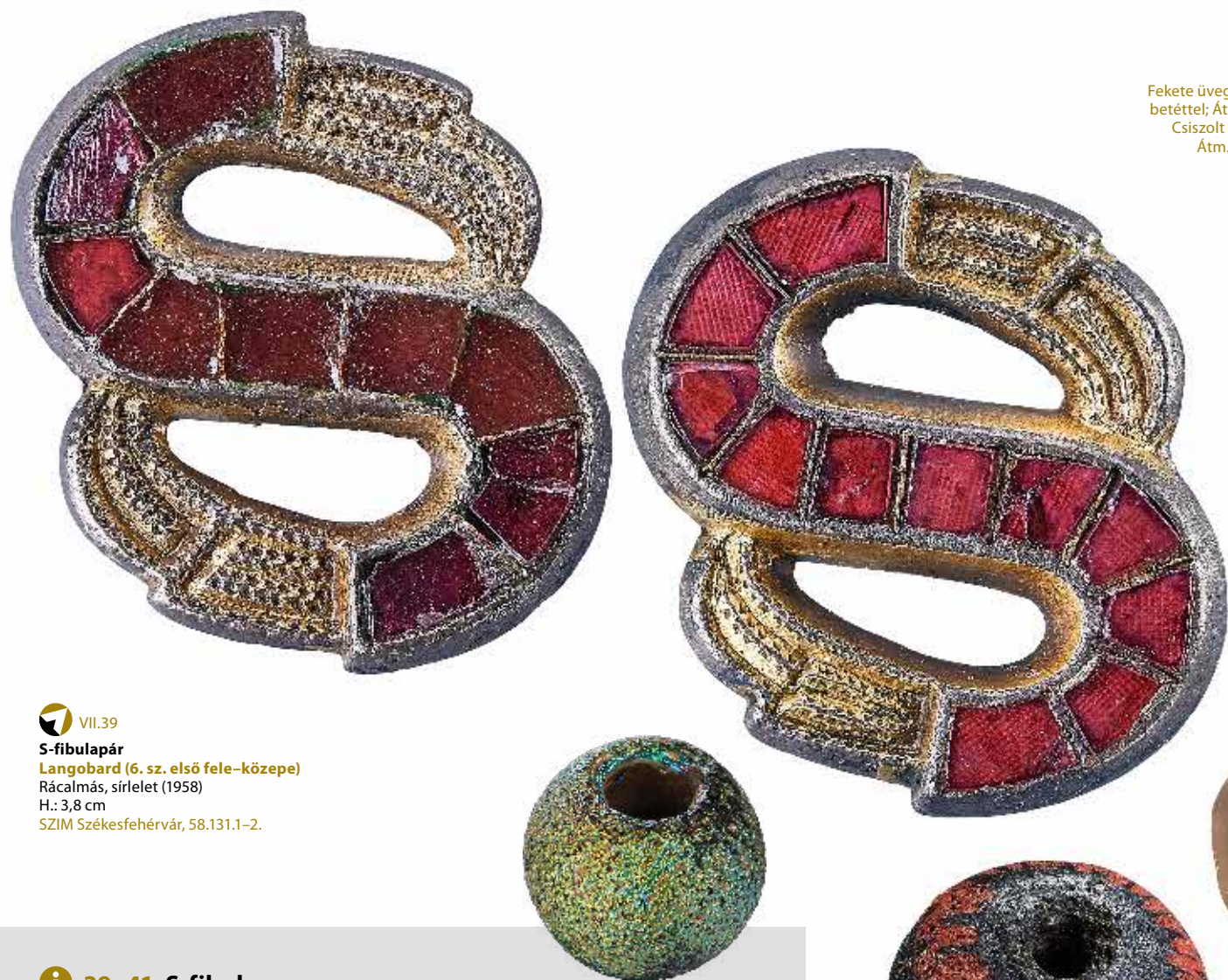
a 2. számú felirata: jobbról: Arsipoda, balról: Segun

H.: 10,5 cm; Sz.: 6,5 cm

HM Mosonmagyaróvár,

58.291.1–2.

VII.39
S-fibulapár
Langobard (6. sz. első fele–közepe)
Rácalmás, sírlelet (1958)
H.: 3,8 cm
SZIM Székesfehérvár, 58.131.1–2.

i 39–41: S-fibula

A korszak egyik leggyakoribb fibula-, illetve ékszertípusa. Az egész Meroving világban elterjedt, a mai Angliától egészen a Kárpát-medencéig számtalan változata alakult ki. A felsőtesten viselt ruha rögzítésére, összekapcsolására szolgált, általában párban a mellkason, egymás alatt viselték. Két egymással ellentétes állású, nyakban összeillesztett madárfej jelenti a fibula alapját, mely S-alakot formáz – innen a név. Bár a fibula méretében és arányaiban is változatos megjelenésű, a különböző típusok elkülönítésének alapját elsősorban díszítésük jelenti. Gyakori motívum, hogy a fibulát a két madárfej találkozásánál, a nyaknál, valamint a szemek helyén ékkő vagy üvegberakással díszítették, a berakások közti területet plasztikus díszek foglalják el. Ezek lehetnek egyszerű, párhuzamos vonalak (ilyen a Schwechat–Pallersdorf-típus), de a germán állatstílusból átvett elemeket is alkalmazhatnak (Várpalota 19. típus). A rekesztechnika fejlődésével a fibula egyre nagyobb felületét borították be kőberakással (Rácalmás–Civale-típusok, ún. paragrafusfibula).

VII.40
S-fibulapár
Langobard (6. sz. első fele–közepe)
Rácalmás, sírlelet
Öntött ezüst, aranyozott, vörös üvegberakással; H.: 3,3 cm
SZIKM Székesfehérvár, 58.132.1–2.

VII.41
S-fibula
Hegykő-csoport (6. sz. első fele)
Hegykő, sírlelet (1961)
Öntött ezüst, ékvészt, aranyozott, a szem vörös gránátlemez
H.: 2,2 cm
SM Sopron, 65.78.2.

VII.42

Üveggyöngyök

Gepida (6. sz.)

Kiszombor B temető, sírleletek

Fekete üveggyöngy, vörös és fehér zeg-zug betéttel; Átm.: 3 cm; MFM Szege, 53.5.427.

Csiszolt füstkvarc orsógomb; M.: 1,6 cm; Átm.: 3,3 cm; MFM Szege, 53.5.234.

Ismeretlen lelőhely

Irizáló felületű üveggyöngy

KJM Szentés, leltári szám nélkül

Langobard (6. sz. első fele)

Bezenye-Papré, sírlelet (1885)

Zöld üvegszállal díszített, sárga üveggyöngy

HM Mosonmagyaróvár, leltári szám nélkül

mérleget és egy nagy réztálat tartalmazott, arra utalnak, hogy voltak a fegyvereken kívül más státuszjelző tárgyak és reprezentációs formák is.

A dísztelen férfiviselettel ellentétben, amelyből általában csupán egy övcsat marad az utókorra, a női viselet meglehetősen gazdag és sokszínű. A klasszikusan a langobard női viselet elemeként meghatározott, különböző típusú fibulák mellett az 5. századi anyagi kultúrában gyökerező, gránátberakással díszített, sokszögű fejű ékesített, ún. poliédergombos fülbevalók (hegykői 3. és 23. sírok), a kutatás által a késő római provinciális népesség hatásaként értelmezett karperecek (szóládi 19. sír) és tűk is előkerülnek. A tárgyi kultúra sokszínűsége és szerteágazó kapcsolatrendszere jelzi, hogy a korszak népessége korántsem volt homogén és közös eredetű, hanem több elemből – a hun kori germán-ságból, a késő római alaplakosság maradványaiból és újonnan érkezett közösségekből – tevődött össze. Ellentétben a férfitemetkezésekkel, ahol nemesfém csupán elvétve, például már a korszak végére keltezhető, mosonszentjánosi fegyveres sír pajzsának ékítményein találunk, a női sírok reprezentációjának fontos eleme az arany és az ezüst, amely elsősorban ékszerek formájában került a sírokba.

A közösségek távolsági kapcsolataira utal néhány, kiemelkedő temetkezésből előkerült üveg-pohár. A mosonszentjánosi tárgy feltehetően Rajna-vidéki készítmény, míg a hegykői 18. sír gazdag melléklettel eltemetett asszonyának pohara észak-itáliai párhuzamokkal rendelkezik. Egy másik példa a nyugati, Meroving világban széles körben elterjedt vödrök vagy réztálat pannóniai megjelenése. A langobard korszakban a Dunántúl kul-

turális szempontból a nyugati Meroving világ része volt, nem csak átvett és utánzott, de önálló innovációval (például bizonyos S-fibula típusok) hozzá is tett az anyagi kultúra fejlődéséhez.

Érdekes, hogy az Itáliában pár év alatt városi életmódra berendezkedő langobardok Pannóniában alig hagytak nyomot városi környezetben. Sok helyen idézett a Sopron városában, egy pusztulási rétegben talált, a korszakra jellemző S-fibula, mely azonban nem feltétlenül a megtelepedést tükrözi. E hiány meglehetősen furcsa, mivel a langobardok késő római épített emlékekkel való kapcsolata egyértelműen nyomon követhető, például Budapesten, a Szépvölgyi úti temetkezések esetében, ahol a sírokat a korban még feltehetően álló, késő római épületek környezetében ásták meg.

A gepida és langobard korszak ötvösművészete a késő római és hun kori ötvöshagyományokból eredeztethető. Ez a római ékvéséses ötvösművészetben gyökerező, öntött és vésett motívumokkal díszített tárgyak, valamint az ékkő és üvegberakásos, polikróm díszű ötvösremek esetében egyaránt nyomon követhető. A 6. századi gepida sírok-ból származó ékszerek és viseleti elemek nagy része azonban jóval egyszerűbb szerkezetű és rosszabb minőségű, mint a hun kori nemesfémleletek. Ugyanakkor a langobard kori ötvöstárgyakon felfedezhető néhány olyan, a motívumkincset érintő elem (például a mediterrán szalagornamentika és a germán állatstílus együttes használata) és technikai újítás (például a vésett rekeszekbe helyezett ékkövek befoglalási módja), amely az itáliai langobard művészet szempontjából is fontos fejlődési állomást jelent. Az észak-európai eredetű germán állatornamentika

VII.43
Pecsettelt díszű és kiöntőcsöves edények
Langobard (6. sz. első fele)
Kápolnásnyék, Szentendre-Pannóniatelep, sírleletek
Korongolt, fényezett felületű, besimított és pecsettelt díszű kerámia
M.: 10–18 cm
MNM Budapest, 37.1931.1; 65.1.85.147.165.297.

i 44–45: A szentendrei langobard temető

Az 1960-as években, több részletben feltárt, kilencvensíros szentendrei temető meghatározó szerepet tölt be a langobard kutatásban – ez Bóna István nyomán az ún. észak-pannóniai fázisra jellemző temetőtípus névadója. A korszak temetkezési rítusának főbb jellemzői, úgymint az olykor 3 méternél is mélyebbre ássott sírok, a cölöpszerkezetes, ácsolt „halotti házak”, a fatörzsből vájt (rönk)koporsók, valamint a tárgyi kultúra jellegzetes elemei – fegyverek, fibulák – egyaránt megjelennek ebben a temetőben. A szentendrei temető a langobardok észak-pannóniai megtelepedésétől, tehát a 6. század elejétől egészen a 6. század közepéig egyértelműen használatban volt, sőt bizonyos tárgyak, például övveretek alapján az sem elképzelhetetlen, hogy felhagyására az avar hatalomátvétel (568) után, a 6. század legvégén került sor. A temető leletanyaga (korongfibulák, fegyverek, a már említett övveretek) – bár sírjainak jelentős részét még a korszakban kifosztották – egyértelmű bizonyítéka a langobard Pannónia szoros kapcsolatainak a nyugati Meroving világgal. A temető kései fázisába keltezhető fibulák, például egy mediterrán fonatornamentikával díszített fibulapár az 56. sírból, már egyértelműen a langobard Itália felé mutatnak.

VII.44, a túldalalon **Maszkos díszű kardszíjveret**

Avar kori langobard (6. sz. utolsó harmada)
Szentendre-Pannóniatelep, sírlelet
Öntött ezüst, vésett, niellós, réz alaplemezen
H.: 4,7 cm; Sz.: 2 cm; MNM Budapest, 65.1.136.

VII.45, itt és a túldalalon

Női sírok leletei langobard temetőből
6. sz. első fele – középső harmada

Szentendre-Pannóniatelep, sírleletek
Korongfibulák: Réz- és ezüstlemez foglalatban
gránát- vagy vörös üvegberakások; Átm.: 2,1–2,8 cm

S-fibulák: Öntött ezüst, vésett, aranyozott,
gránát- vagy üvegberakással; H.: 3,5 cm
Ívfibulák: Öntött ezüst, ékvéselt, aranyozott; H.: 6,7–8,9 cm

Egysoros csontfésűk: Faragott csontlapokból
bronzszegecsekkel összeállítva; H.: 11–15 cm

Üveggyöngyök: Átm.: 1,2–2 cm
MNM Budapest, 65.1.

VII.46
Brakteáták (díszcsüngők)
Langobard (6. sz. első fele–középső harmada)
 Várpalota-Unió homokbánya, sírlet (1933)
 Öntött arany, aranylemezről préselt, barázdált füllel
 H.: 2,1–2,3 cm
 LDM Veszprém, 66.137.1.1–4.

VII.47
Női sereggyűttes
Langobard (6. sz. első fele–középső harmada)
 Veszprém-Jutas (1928)
 Gyöngysor: Aranylemezről domborított, két félből összeállított és üveg
 Egyoldalas, állatfejekkel díszített fésű:
 Faragott csontlapokból vas szegecsekkel összeállítva;
 H.: 21,2 cm; Sz.: 5,7 cm
 Kengyelfibulapár: Öntött ezüst, aranyozott, gránátberakással
 H.: 3 cm; Sz.: 4,2 cm
 LDM Veszprém, 66.139.1–3; 55.359.531,552.

VII.48
Női sírletek langobard temetőből
Langobard (6. sz. első fele–középső harmada)
 Várpalota-Unió homokbánya, sírletek (1933)
 Állatfejes kengyelfibulák:
 Öntött ezüst, aranyozott, részben üvegberakásokkal
 H.: 7–8,7 cm
 S-fibulák: Öntött ezüst, aranyozott, vörös üveg- vagy gránátberakásokkal; H.: 2,9–3,6 cm
 Korongfibulák: Lemezből forrasztott rekeszekben bordázott aranylemez alátétén vörös üvegberakásokkal; Átm.: 2,9 cm
 LDM Veszprém, 55.359; 56.7; 66.137; 66.139; 61.17.

VII.51

Kardmarkolat szerelése Germán (5. sz.)

Gyirmót, a Marcal torkolata közelében
Markolatgomb: Aranylemezről
kalapálással domborított
H.: 8,7 cm; Sz.: 2,5 cm
Keresztvas: Aranylemezről kalapálással
domborított, faalapon
H.: 9,5 cm; Sz.: 2,6 cm
RFM Győr, 66.37.1.1–2.

VII.52

Három töredékből rekonstruált bizánci sisak Gepida lelet-összefüggésből, 6. sz.

Szentes-Berekhát gepida temető, sírleletekből
Öntött réz pántokból és bronzlemezekből összeállított
sisak arcvédő lemezzel és gyűrűkből álló tarkóvédővel
KJM Szentes, 54.1.26; 54.1.93; 55.14.35.

VII.50

Pántos, „Baldenheim típusú”, bizánci sisak töredékei 6. sz.

Magyarország, Duna-meder
Abroncs: aranyozott, préselt
bronzlemez, a pánt öntött
bronz, poncolt
Átm.: 18 cm
MNM Budapest 83.1.1.

VII.49

Kardhüvely tokszájverete 5. sz. második fele–6. sz.

Felpéc
Öntött ezüst, vésett, niellós,
aranyozott; H.: 6,8 cm
MNM Budapest, 42/1901.25a.

i 44, 49–53: Germán fegyverzet

A germán fegyverzet a 6. században egész Európában egységesnek tekinthető, amellyel, hogy bizonyos regionális eltérések természetesen megfigyelhetők. A fő támadófegyver a lándzsa, valamint a hosszú, kétélű kard (spatha) volt, melynek talán legszebb Kárpát-medencei példánya a gyirmóti aranszerelések kard. A 6. század közepén, második felében terjedt el a rövidebb, egyélű kard, a sax. Faják maradványai egyelőre nem kerültek elő a korszak temetkezéseiből, nyílhegyeket viszont szép számban ismerünk. Keveset tudunk a védőfegyverzetéről, melynek legfontosabb eleme a vasból készült, pajzsdudorral megerősített, kerek fapajzs lehetett. A nemesfém gombokkal és poncolással díszített (mosonszentjánosi pajzs) párhuzamait már Itáliában találjuk meg. Arcvédővel ellátott, bronzpántos, ún. Baldenheim-típusú sisak, valamint – egykor feltehetően törzspáncélhoz tartozó – lánctöredék elvéve kerül csak elő, utóbbi inkább már óvó-védő talizmánként, női sírokból ismert. Az Itáliában néhány sírból ismert lemezes páncélok mellett valószínűleg régészetileg megfoghatatlan, bőrből készült védőfelszerelést használtak.

VII.53

Két férfisir leletei

Langobard (6. sz. közepe) Mosonszentjános (1967)

Játékkorongok: Csontból esztergált
Átm.: 3,3 cm és 2,5 cm; M.: 2 cm és 1,8 cm
Csatok: Ezüsből öntött, kalapált, vésett,
niello technikával díszített
H.: 4,8 cm; Sz.: 2,5 cm
Vödör bronzveretei: Vékony, préselt
bronzlemez; H.: 5,5 cm; Sz.: 4,5 cm
Kardöv verete: Aranyozott rezotvózet
H.: 2,5 cm; Sz.: 2,8 cm
Sajlvég: Öntött ezüst, aranyozott
H.: 1,5 cm; Sz.: 1,2 cm
HM Mosonmagyaróvár,
88.1.1; 88.1.3; 88.1.11.

Pajzs vasalása díszgombokkal: Kovácsolt vas,
préselt, aranyozott rézlemez; H.: 19 cm
Pajzsdudor (umbo) díszgombokkal: Vasból
kovácsolt, közepén lapos bronzkoronggal,
a peremen aranyozott, félgömb fejű bronz-
lemez szegekkel; Átm.: 21 cm; M.: 8 cm
Üvegphár: Fújt üveg, vörös festéssel díszített
M.: 13,8 cm; Átm. (perem): 9 cm
HM Mosonmagyaróvár,
88.1.1; 88.1.3; 88.1.11.

VII.54

Női sírok leletei langobard temetőkből

6. sz.

Albertfalva, Csákvár,
Gyöngyös, Kápolnásnyék,
Szentendre

Korongfibulák: Réz- és
ezüstlemez foglalatban gránát-
vagy vörös üvegberakások;
Átm.: 2,1–2,8 cm

S-fibulák: Öntött ezüst, vésett, aranyozott,
gránát- vagy üvegberakással; H.: 3,5 cm
Ív-fibulák: Öntött ezüst, ékvészt, aranyozott
H.: 6,7–8,9 cm

Egysoros csontfésűk: Faragott csontlapokból
bronzszeggekkel összeállítva; H.: 11–15 cm

Gyöngyök: Üveg, millefiori üveg, csiszolt kő; Átm.: 0,5–3 cm
MNM Budapest, 65.1; 65.9; 37.1931.

VII.55

Női sír leletei

Langobard (6. sz. második fele)

Kajdacs-Homokbánya (1965–1968)

Korongfibula: H.: 2,6 cm; Paragrafusfibula: H.: 3,2 cm

Kengyelfibulapár: H.: 10,4–10,5 cm

WMMM Szekszárd, 73.148.6; 73.148.5; 73.148.10.1–2.

VII.56

Sírleletek langobard temetőből

Langobard (6. sz. közepe)

Tamási-Csikólegelő (1969)

S-fibula pár: Aranyozott, öntött bronz,
gránátberakás; H.: 3 cm

Fibulapár: Aranyozott, öntött bronz,
gránátberakás; H.: 8,3 cm

Bronz madárfibula: Öntött bronz;
H.: 3,8 cm

Fibulapár: Ékvészt, aranyozott,
öntött bronz; H.: 4,8 cm

WMMM Szekszárd, 75.46.2; 75.4.1.1;
75.26.1; 75.21.3.